

Hatice Aynur-Aslı Niyazioğlu (eds.),

Âşık Çelebi ve Şairler Tezkiresi Üzerine Yazılar,

İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2011, 191 s., ISBN 978-605-6141-14-0

*Kitâbet hizmetin emr it mükâtib kulun olayın
Cihânun beglüğinden yeg bilürem Hak bilür anı*

Âşık Çelebi

Âşık Çelebi (ö. 979/1572), klasik edebiyatçılar beyninde daha çok tezkiresiyle adından söz ettirir. Bununla beraber, bir de onun unutulmaması gereken ‘şairlik’ özelliği de vardır. Bundan bir kaç yıl önce meşhur *Âşık Çelebi ve Meşâ’irü’ş-Şu’arâ*’sı üzerine, onun tezkiresini görünen ve bilinenden öteye götüren ve daha da önemlisi şairliğini de içine alan derinlikte edit bir kitap yayımlandı: *Âşık Çelebi ve Şairler Tezkiresi Üzerine Yazılar*.

Son dönemlerde bir konu üzerindeki çalışmaları derleyen edite kitapların sayısında artış olduğu gözlemlenmektedir. Bu, akademik toplantılarda sunulan bildirilerle temayüz eden değerli bilgi ve tespitlerin makaleye dönüştürüp yayımlama fikri, bu toplantılarda ortaya çıkan birikimlerin daha sonra kaybolup gitmemeleri için belki de en güzel metotlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Batı akademiyasındaki ‘publish or perish’ (yayımla veya yok ol) söylemini bu noktada hatırlamak, *Âşık Çelebi ve Şairler Tezkiresi Üzerine Yazılar*’ı ortaya koyan bu metodun önemi açısından gereklidir.

Eser, eski edebiyat sahasındaki mutat yıllık toplantılar dizisinden birinin, Haziran 2009’da yapılan “16. Yüzyıl Osmanlı Kültür Dünyasında Bir Biyografi Yazarı: Âşık Çelebi ve Tezkiresi: Âşık Çelebi Sempozyumu” bildirilerinin makaleye çevrilerek kitaplaştırılmış halidir. Hollanda Araştırma Enstitüsü, Koç Üniversitesi ve Yıldız Teknik Üniversitesi işbirliği ile 2009 yılında İstanbul’da Âşık Çelebi ve tezkiresinin ele alındığı bu sempozyumda konuyu farklı yönleriyle değerlendiren on bildiriden sekizi bu kitapta yer almaktadır (s. 7).

Eski Türk Edebiyatı sahasında çalışanların hemen hepsinin vazgeçilmez kaynaklarından bir olan *Meşâ’irü’ş-Şu’arâ*, Âşık Çelebi’yi *Divan*’ından önce meşhur etmiş önemli bir kaynaktır. Bir Osmanlı biyografi yazarı ve aynı zamanda şair olan

Âşık Çelebi'nin bu eseri, Hatice Aynur ve Aslı Niyazioğlu tarafından Âşık Çelebi ile aynı metotla, hem şair hayatı, hem de eserinin tanıtılıp incelenmesi noktasında hazırlanmış ve ilim dünyasının istifadesine sunulmuştur. Bu eser sayesinde Âşık Çelebi ve eseri, tamamen yeterli olmasa da gerekli ölçüde mercek altına yatırılmış ve gün yüzüne çıkarılmıştır. Bu değerli eser için zihnen ve bedenen uzun soluklu gayretlerde bulunan editörlere teşekkür ederiz.

Âşık Çelebi Kimdir? *Meşâ'irü's-Şu'arâ* neden önemlidir? Asıl adı Pir Mehmet olan Âşık Çelebi 926/1520'de Kosova'da doğmuştur. 976/1568 yılında tamamlanan eser, II. Selim'e sunulmuştur. Şiir tarihine ilişkin değerli bilgiler sunan uzun mukaddimesinden başka, edebiyat tarihinin biyografik kaynakları açısından oldukça mühim olan eserde, I. Murat'tan itibaren 1568'e kadar yaşamış 426 şairin hayatı ele alınmıştır. Kısa biyografilerde verilen bilgiler diğer tezkirelerdekinden pek farklı değildir. Eserin asıl önemli tarafı, Âşık Çelebi'nin bizzat şairinden öğrendiği veya yakınlarından duyduğu sağlam bilgiyi geniş bağlamda vermesi, ki bunu önsözünde belirtmiştir, ve âdeti bir psikolog edasıyla şairleri ve olayları tahlil etmek suretiyle anlatmasıdır. *Meşâ'irü's-Şu'arâ*'nın bir başka orijinalliyi onun 'ebced'e göre dizilmiş ve secinin hem sanatkârane hem de sade ifadeler, hatta Türkçe kelimelerde bile başarıyla kullanılmak suretiyle kendine has bir yazı dili bütünlüğü göstermiş olmasıdır.

Âşık Çelebi'nin biyografisi ile meşhur eseri *Meşâ'irü's-Şu'arâ*'sı üzerine olan bu kitap, önsöz ve girişin kurduğu önem çerçevesi ve mahiyet işareti ışığında üç ana bölümden müteşekkildir. Eserin önsözü, bu kitabın sebep-i vücudunu ortaya koymak ve kitaba bakışı bütüncüllestirmek açısından önem taşımaktadır. Buna göre, bu çalışma, tezkire yazarı Âşık Çelebi ve eseri üzerinden hareketle onları, 'daha ulaşılır', 'daha anlaşılır' ve 'daha bilindik' kılmayı hedeflemektedir. Önsözde, böyle bir kitabın yazılmasının arkasında yatan nedenin, "Âşık Çelebi'nin tezkiresinde ele aldığı konulara ve dolayısıyla Osmanlı kültürel ve edebiyat alanına yakın okuma yapmak, aktardığı meseleleri görüntülemek ve bu zor ve ulaşılmaz tezkireye bir adım daha yaklaşmak" olduğunun altı çizilir (s. 9).

Önsözde ayrıca, Âşık Çelebi ve eserinin öneminden ve ayırt edici özelliklerinden bahsedilir. Buna göre Âşık Çelebi'nin *Meşâ'irü's-Şu'arâ*'sı içinde yer alan ayrıntılı bilgiler eseri, araştırmacılar nezdinde 'daha önemli' kılmıştır. Aynur, Osmanlı'da Türkçe yazan şairlere dair biyografik ilk eserler arasında Âşık Çelebi tezkiresinin "bilgi yoğunluğu" ve "çeşitliliği" bakımından "daha muteber" olarak görülmesinin eserin alamet-i farikalarından biri olduğunu vurgulamıştır (s. 8).

Kitabın Giriş'i Hatice Aynur ve Aslı Niyazioğlu'nun (s. 11-16) birlikte kaleme aldıkları "Âşık Çelebi ve Tezkiresine Nüfuz Etme Denemesi" başlıklı yazıdan oluşur. Bu makalede öncelikle Cumhuriyet döneminden bu güne araştırmacıların tezkirelerle kurdukları ilişkiler bağlamında üç ana eğilimin ortaya çıktığı vurgulanır. Birinci grupta Fuad Köprülü, Ali Nihad Tarlan, Agâh Sırrı Levend, Sadettin Nüzhet Ergun gibi tezkireleri anlamakta ve yorumlamakta zorluk çekmeyen isimler yer alır. Bu gruptakilerin ortak niteliği tezkirelerde yer alan bilgiye ve tezkirelerin diline vâkıf olmaları ve birikimleri sayesinde soru sormakta ve konu yaratmakta güçlük çekmemeleridir. İkinci grupta Âşık Çelebi ve diğerlerinin yazdığı tezkire metinlerini anlayıp, onlardan hareketle yeni bir şeyler söylemeyi isteyen Harun Tolasa, Mehmet Çavuşoğlu, Âmil Çelebioğlu, Haluk İpekten gibi çoğu genç yaşta hayata veda eden ikinci nesil araştırmacılar bulunur. Üçüncü grupta ise söz konusu metinlerle kültürel mesafesi iyice açılmış, dolayısıyla bu metinleri anlayabilme, yorumlayabilme ve onlara ulaşabilme konusunda çok zorlanan araştırmacılar bulunmaktadır. Bu noktada Âşık Çelebi tezkiresine ulaşma konusundaki söz konusu zorluk, 1971 yılında yapılan Meredith-Owens baskısıyla nispeten aşılmış ve Filiz Kılıç'ın tezkire üzerinde yaptığı doktora tez çalışmasının 2010 yılında basılmasıyla metne yapılan atıflar artmış, bir başka deyişle kaynağın kullanılabilirliği genişlemiştir. Aynur ve Niyazioğlu, kitabın içinde yer alan yazılar hakkında verdikleri kısa bilgilerle "Giriş"i sonlandırırlar.

Birinci bölümde, "Âşık Çelebi ve *Meşâ'irü's-Şu'arâ*", "Rüyalar, Dervişler ve Aşk", "Şairler ve Edebiyat Dünyası" konulu üç yazıdan ibarettir. Eserin türüne ilişkin olan ilk makale, Hatice Aynur tarafından kaleme alınmıştır (s. 19-55): "Kurgusu ve Vurgusuyla Kendi Kaleminden Âşık Çelebi'nin Yaşamöyküsü". 'Osmanlı geleneğinde kendi hayatından bahsetme' konusu yeterince ele alınmış değildir. Bu nedenle Âşık Çelebi'nin tezkiresine kendi ismini madde başı olarak almadığı halde, hayatına ait parçalara eser boyunca yer verdiğini belirten makale, bu yönüyle bir örnekliği işaret etmektedir. Makalede, tezkirede ve divanda yer alan Âşık Çelebi'ye ait parçalar, Aynur tarafından bir araya getirilerek Âşık Çelebi portresi yazılmıştır ki bu, hayat hikâyesini farklı bir şekilde kaleme almak, demektir. Bu yazı ayrıca, Âşık Çelebi'nin kendisini nasıl gördüğünü, hayatındaki hangi noktaları öne çıkardığını ortaya koyan bu yazı, diğer tezkire yazarlarının biyografilerinin yazılmasında sunduğu yöntem bakımından da önem taşımaktadır.

Birinci bölümün ikinci yazısı, eser üzerine büyük bir çalışmaya sahip olan Filiz Kılıç'a aittir (s. 57- 68), "*Meşâ'irü's-Şu'arâ*'nın Nüshaları, Nüshaların

Şeceresi Oluşturulurken İzlenen Yöntem ve Karşılaşılan Zorluklar” başlıklı yazısında Kılıç 2010 yılında yayımlanan doktora tezinden hareketle tezkirenin tenkitli metnini oluşturma sürecine, bu süreçte karşılaştığı sorunlara değinmekte ve eserin çeşitli kütüphanelerde kayıtlı olan nüshalarını tanıtmaktadır. Bu yazı, tenkitli neşirlerde izlenen yola güzel bir örnek teşkil etmesi bakımından önemlidir.

“Rüyalar, Dervişler ve Aşk” isimli ikinci bölümünde farklı konularda yazılmış üç makale yer alır. Yazılardan ilki Aslı Niyazioğlu’na aittir (s. 71-84). Niyazioğlu, “Rüyaların Söyledikleri” başlıklı bu makalede *Meşâ’irü’ş-Şu’arâ*’da Osmanlıların hayat anlayışları ile rüya anlatıları arasındaki ilişkiyi ele alınır ve rüya anlatılarının dönemlerin kaygı, özlem ve korkularını dile getirdiği belirtilir. Yazar, tezkirede on iki rüyaya yer verildiğini, bunlar arasında dördünün gaybdan haber verdiğini, böylece geleceğin rüyayı görene malum olduğuna işaret edildiğini söyler ve bunlar arasından seçtiği biri ‘iyi’ diğeri ‘kötü’yü haber veren iki rüyayı inceler. Niyazioğlu şiir-rüya-hayat hikâyesi anlatımının bizim için ayna işlevi gördüğünü, ama bu aynanın, görünürü aynıyla yansıtan modern dönemin aynaları değil, saklı olanı gösteren erken modern dönemin ideal aynaları olduğunu söylemekte, bunlardan hareketle Osmanlı toplumunun korku ve beklentilerinin haritasının çıkarılabileceği üzerinde durmaktadır. Bu yazı, değerlendirmede kullanılan yöntem ve varılan sonuçlar noktasında dikkat çekici olmakla birlikte, yine bir erken dönem dinamiği olarak rüya anlatımı ve tasavvuf ilişkisi bakımından değerlendirilmiş görünmemektedir.

“*Meşâ’irü’ş-Şu’arâ*’da Toplum-Tanımsız Sapkın Dervişler”, Helga Anhetshofer’in “ışık” terimi üzerinden kurduğu bir makaledir (s. 85-101). Yazar, çalışmasında toplumda sapkın dervişler olarak bilinen grup hakkında Âşık Çelebi’nin ne düşündüğünü ortaya koymak amacıyla tezkirede ışık teriminin kaç kez ve hangi bağlamlarda geçtiğini belirleyerek kullanılan ilgili ifadelerle de değinmiştir. Işık teriminin eski edebiyat bağlamı üzerinde durmak, bu makaleyi zenginleştirebilecek bir yön olarak burada vurgulanabilir.

İkinci bölümdeki “Aşk, Âşıklar ve Maşûklar: *Meşâ’irü’ş-Şu’arâ*’da Aşk İlişkileri” başlıklı son yazı Jan Schmidt’e ait olup Berat Açıl tarafından Türkçeye çevrilmiştir (s. 103-113). Schmidt makalede, ‘yetişkin erkeklerle oğlanlar arasındaki aşk ilişkisi’ gibi tartışmalı ve tabu olan bir konunun modern öncesi Osmanlı toplumundaki durumunu, Batı’da yapılan çalışmalara da değinerek Âşık Çelebi tezkiresinden hareketle değerlendirmektedir.

Kitabın “Şairler ve Edebiyat Dünyası” isimli üçüncü bölümünde de üç makale yer almaktadır. Buradaki ilkyazı Zeynep Altok’un “Âşık Çelebi ve Edebî Kanon” başlıklı çalışmasıdır (s. 117-132). Altok bu makalede Âşık Çelebi’de ve çağdaşlarında bir edebî kanon kurgusu olup olmadığı sorusuna Âşık Çelebi tezkiresinden yola çıkarak cevap aramaktadır. Sonuçta bu metinlerde bir edebî kanon kurgusu bulunduğunu söylemenin zor olduğunu, Osmanlıda ancak on yedinci yüzyıl ve sonrasında kanon benzeri hegemonik yapıların, başka bir deyişle bir tür edebî kanonun varlığından söz edilebileceğini belirtmektedir. Tezkirede edebî kanonun görünmeşi yüzyılla alakalı olmakla beraber, eserin ‘tür olarak’ da buna müsait olmayacağı düşünülebilir.

Tübâ İsen-Durmuş “Edebî Hâmîlik İlişkileri: Kaynak olarak Âşık Çelebi Tezkiresi” makalesinde (s. 133-145) Osmanlı edebiyatındaki patronaj (hamilik) sistemini değerlendirmektedir. Yazar, Osmanlıdaki himaye sistemi terminolojisi, bunların farklı kullanımları, şiirin hâmilere sunulma şekli ve ritüeli ve şuarânın hâmîlik ilişkileri üzerinde durarak doyurucu örneklerle makaleyi tamamlamıştır.

Üçüncü bölümün son makalesi Ali Emre Özyıldırım’a ait (s. 147-165) olan “Garîb Ma’nâlar, Acîb Hayâller Latîfî ve Âşık Çelebi Tezkirelerinden Hareketle Belâgat Terimi olarak ‘Garîb’ Sıfatı” başlıklı makaledir. Yazar, burada 16. yüzyılın iki tezkiresinde “garîb” ve bu sifata eş ve onu tamamlayıcı olan “acîb” kelimesinin kullanımları üzerinde durmaktadır ve tezkirelerin Osmanlı edebiyatına ait terimler konusunda önemli ipuçları barındırdığını ve bu yönleri ihmal edilmemesi gereken kaynaklar olduğuna işaretle semantik yaklaşım sergilemektedir.

Âşık Çelebi ve Şairler Tezkiresi Üzerine Yazılar, Hatice Aynur tarafından hazırlanan “Meşâ’irü’ş-Şu’arâ ve Hadâ’iku’l-Hakâ’ik’e Göre Âşık Çelebi’nin Yaşamının Kronolojisi” ve “Âşık Çelebi Tezkiresiyle İlgili Yayınlar Kaynakçası” başlıklı iki eki takiben “Kaynakça” ve “Yazarların Özgeçmişleri” ile tamamlanmaktadır (s. 167-191).

Bizatîhi *Meşâ’irü’ş-Şu’arâ*’nın kendi metodolojisiyle (tezkire) ve yeni ve modern bakışlarla Osmanlı kültür tarih ve edebiyatının farklı pencerelerini açan ve bu vesileyle yine *Meşâ’irü’ş-Şu’arâ*’yı ‘daha ulaşılır’, ‘daha anlaşılır’ ve ‘daha bilindik’ kılmış olduğu muhakkak olan bu kitap oldukça takdire şayandır. Eser, aynı zamanda, eski edebiyat sahasındaki birçok konuya disiplinlerarası yaklaşımlarla değinmiş olma özelliği taşımaktadır. Eserde, metinsel ve bağlamsal yönden bütünlük göze çarpmakta, kronoloji ve bibliyografya, konu üzerinde çalışmak

isteyenler için *Meşâ'irüŖ-Ŗu'arâ*'nın güncellenmiŖ yol haritası iŖlevini görmektedir. Fikrimizce, eserde ÂŖık Çelebi'nin eserinin kendi içyapısı, dinamikleri, kapsadığı alan, öz-anlatı teknikleri, edebiyat tarihi bakımından önemi, metodolojisi, biyografi alıŖmalarındaki yeri, diğeri tezkirelerden farkı ve edebi değerinin bahsedilen bütünsellikte ağırlık merkezini oluŖturması oldukça yerinde olurdu. Takdire Ŗayan bu alıŖma, bahsedilen konular üzerindeki birinci el alıŖmalara yol açacak birinci el yorumlama eŖitlemeleri olarak değerlendirilebilir.

Vildan S. CoŖkun

Marwa Elshakry,

Reading Darwin in Arabic, 1860-1950,

Chicago: The University of Chicago Press, 2013, 440 pp.,

ISBN 978-022-6001-30-2

Marwa Elshakry'nin baŖlığını *Darvin'i Arapça Okumak* olarak çevirebileceğimiz kitabı, baŖlığının ima ettiği gibi sadece evrim teorisiyle ilgili Arapçada yapılan tartıŖmalardan ibaret değildir. Esasında Elshakry kitabında Arapça basın ve yayında Darwin'in fikirleriyle ilgili tartıŖmaları takip etmekle birlikte, söz konusu tartıŖmaların içerisinde oluŖtuđu ve Ŗekillendiđi genel siyasi, dini ve kültürel geliŖmelere de geniŖe yer vermektedir. Elshakry'nin kitabı bu özellikleriyle hem metinlerle yüzleŖen hem de metinlerin içerisinde üretildikleri bağlamı esas alan 1860'lardan 1950'lere kadar yaklaŖık yüzyıllık modern Arap düşünce tarihine ıŖık tutmaktadır.

Elshakry, Arapçadaki Darwin okumalarını eviri alıŖmaları, bilim tarihi ve düşünce tarihinde mevcut teorileri ve yaklaŖımları kullanarak incelemektedir. Bu yaklaŖımlar çerçevesinde Arapça Darwin okumalarını Darwin'in kendi metinleriyle karŖılaŖtırarak okumaktan ziyade, Arap düşünürlerinin Darwin'in fikirlerini nasıl iŖlediklerini ve kendi siyasi, kültürel ve dini kaygıları doğrultusunda evrim hakkındaki fikirleri nasıl dönüŖtürdüklerini göstermeye alıŖmaktadır. Burada Darwin'in orijinal eserlerinin alıŖmanın bir parçası yapılmamasının bir nedeni, Elshakry'nin yazar merkezli yaklaŖımdan ziyade okuyucu merkezli yaklaŖımı önemsemesidir.